

YAZILI ABİDƏLƏR
ПИСЬМЕННЫЕ ПАМЯТНИКИ
WRITTEN MONUMENTS

MUHSİN NAĞISOYLU (Azerbaycan) *

ORTAÇAĞ AZERBAYCAN-TÜRK EL YAZMALARININ BAZI İMLÂ
ÖZELLİKLERİ

Özet

Ortaçağ Azerbaycan-Türk el yazmaları bu devrin Osmanlıca el yazmaları gibi türkiye yazılmıştır. Bu yazmalar arasında dil bakımından da kesin bir fark görülmemektedir. Benzerliklerin çok olmasına rağmen ortaçağ Azerbaycan-Türk yazmaları bazı imla özellikleri ile seçiliyor. Bu özellikler sırasında seçtiğimiz hususlar dikkat çekiyor:

1. Ortaçağ Azerbaycan-Türk yazmalarında gerek uzun ünlüler (a, i, u), gerekse kısa ünlüler (e, o, ö, ü) genellikle Arap alfabesinin uygun harfleriyle işaretlenmiştir. Ortaçağ Osmanlı el yazmalarında ise kısa ünlülerin Arap yazı kurallarına uygun olarak hareketlerle işaretlenmesi tercih edilmiştir.

2. Ortaçağ Azerbaycan-Türk yazmaları genel olarak hattı-nastalikle istinsah edilmiştir. Eski Osmanlıca metinlerde ise hattı-neshiye ve hattı- talik kullanılmıştır.

3. Ortaçağ Azerbaycan-Türk yazmalarında *sağır nun* (ŋ) (nazal n veya kafi nun) işareti iki harfle yani *kaf* ve *nun* harfleriyle gösterilmiştir. Eski Osmanlıca metinlerde ise *sağır nun* sadece *kaf* harfiyle ifade edilmiştir. Bazı Azerbaycan-Türk yazmalarında sözkonusu harfin üzerinde üç nokta konulması şekline de rastlamak mümkündür.

4. Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde sonu *x* harfi Türkiye türkçesinde ise *k* harfi ile yazılan bir veya iki heceli kelimeler Ortaçağ Azerbaycan-Türk el yazmalarında daha çok *خ xe* harfi ile, Osmanlıca el yazmalarında ise *ق ğaf* harfi ile yazılmıştır. Örneğin: - *چوخ çox//çoh*; *توپراخ - toprax//toprah*; *اوخ - ox//oh*. Bu kelimelerin tek hecelileri çağdaş Azerbaycan Türkçesinde de *çox*, *ox* şeklinde yazılıyor. İki heceli kelimeler ise Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde *q* harfiyle yazılmaktadır.

5. Ortaçağ Azerbaycan-Türk yazmalarının karakteristik imla özelliklerinden biri bazı kelimelerin iki veya daha fazla varyantlarda yazıya alınmasıdır. Bu özellik eski Osmanlıca metinlerde de dikkat çekici hususlar sırasında yer alıyor.

Şunu da kaydetmek gerekiyor ki, bahsi geçen özellikler aynı bir eserin Azerbaycan'da veya Osmanlı Türkiyesinde istinsah edilmiş nüshalarında görülmektedir. Örneğin, *Nesimi Divan*'ının sözkonusu bölgelerde istinsah edilmiş yazma nüshaları imla özellikleri bakımından farklı nitelikler taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: *ortaçağ, türki, Azerbaycan, istinsah, ünlü, imla, el yazma.*

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nesimi Dilbilimi Enstitüsü Başkanı, Prof.Dr.
E-mail: dr_mohsun@yahoo.com

Ortaçağ Azerbaycan-Türk elyazmalarının tipik imla özelliklerinin incelenmesi (bkz: Adilov, Memmed) edebi dil tarihi, özellikle de tarihi fonetik için (bkz: Ahundov, Ağamusa) ne kadar önemliyse, paleografi ve metinbilimi için de (bkz: Adilov, Memmed) bir o kadar önem taşımaktadır. Şöyle ki, bu alanın iyice araştırılması farklı yazmaların ister aktarılma tarihini, gerekse arealını tahmini olsa bile belirlemek konusunda müstesna rol oynamaktadır.

Ortaçağa ait Azerbaycan-Türk elyazmaları bazı karakteristik özelliklerine göre dönemin Osmanlıca elyazmalarından ciddi şekilde farklı değildir. Onların sırasında öncelikle her iki bölgede hazırlanmış yazmaların dilinin “Türki” olmasını belirtmek gerekmektedir. Bu elyazmaları dil açısından da ayırt etmek o kadar kolay değildir. Nitekim, görkemli Türkiye alimi Agah Sırı Levent’in doğru olarak belirttiği gibi:

“Türkiye Türkçesi ile Azeri (Azerbaycan-M.N.) Türkçesini, ilk devirlerde (XIII-XV asırlarda-M.N.) kesin olarak ayırmaya olanak yoktur. Her iki kol arasında bugün görülen ayrımlar, ilk devirlerde pek belirli değildi. Ortak özelliklerin çoğu zamanla Türkiye Türkçesinde kaybolmuş, buna karşılık Azeri Türkçesinde daha belirli bir hal almıştır” (Levend, 1988: 93).

Gerçekten de, gerek Yunus Emre’nin, gerek İmadeddin Nesimi’nin, gerekse Muhammed Fuzuli’nin dili çağdaş Azerbaycan ve Türk okuyucusu için aynı derecede anlaşılандır ki, bu da A.S.Levent’in yukarıdaki görüşünde haklı olduğunu ispat etmektedir.

Orta yüzyıllara ait diğer Azerbaycan-Türk el yazmalarını tipik yazım özelliklerine göre iki gruba ayırabiliriz: 1. Arapça metinlerdeki gibi, kısa ünlü harflerin, esasen, hareketlerle belirtildiği yazmalar. 2. Arapça metinlerden farklı olarak, kısa ünlü harflerin mümkünse genellikle, uygun Arap harfleri ile belirtildiği yazmalar.

Birinci gruba ait el yazmaların daha iki karakteristik özelliği vardır: a) genellikle, nash hattı ile aktarılmaları ve tümüyle harekeli olmaları; b) dilarkası sonorlu titreşimli ses olan ve Türk dillerinin eski ünsüzlerinden olan “sağır nun” un, esasen, ك “Kaf” harfi ile belirtilmesi.

İkinci gruba ait yazmaların da iki temel özelliği vardır: a) esasen, nastalîk hattı ile aktarılmaları; b) “sağır nun” un, esasen, نك “Nun” + “Kaf” digrafi ile ifade edilmesi (bkz: Nağisoğlu, Möhsün, 64).

Genel olarak birinci gruba ait ettiğimiz yazmaların çoğu Osmanlı Türkiyesi sınırları içinde, ikinci gruba ait el yazmaları ise, esasen, Ortaçağ Azerbaycan’ının çeşitli bölgelerinde aktarılmıştır. Nesimi Divan’ının nash hattı ile aktarılmış, harekeli, aktarılma tarihi ve yeri bütün niteliklerine göre birinci grup el yazmalara ait ede biliriz (M-227). ayrıca XV yüzyıl Azerbaycan şairi-mütercimi Veli Şirazi’nin görkemli Azerbaycan filozofu-şairi Şeyh Mahmud Şebüsteri’nin (1287-1320) aynı adlı Farsça mesnevisinden serbestçe-yaratıcı bir şekilde tercüme ettiği *Gülşen-î-raz* (“Sır bahçesi”) eserinin 907/501 tarihli St. Petersburg nüshasını (FS-361), *Kitab-ı Dede Korkut’un* her iki bilinen nüshasını, Muhammed Fuzuli’nin *Hadikatü’s-Süeda* (Hoşbehtler bahçesi) eserinin XVI yüzyıla ait (M-249) Bakü nüshasını ait ediyoruz. Ekleme lazım ki, Nesimi Divan’ının birinci Bakü nüshası

de paleografi özelliklerine göre, kanaatimizce, XVI yüzyılın sonlarında Osmanlı Türkiyesi sınırları içinde aktarılmıştır.

İkinci gruba XVI yüzyılın görkemli Azerbaycan mütercimi-katibi Muhammed bin Hüseyin Katib Nişatinin farscadan yaptığı *Şühedaname* (M-259) (945/1539) ve *Şeyh Sefi tezkiresi* (948/1542) adlı hacimli tercüme eserlerini (FS-645) ait ede biliriz. Nesimi Divan'ının ikinci Bakü nüshası Kuzey Azerbaycan topraklarında aktarılmıştır ve ister hattına (nastalîk), gerekse diğer özelliklerine göre ikinci grup Azerbaycan-Türk el yazmalarına tam uygundur.

Genel olarak ortaçağ Azerbaycan-türk el yazmalarının paleografî, orfografî, imla özelliklerinin incelenmesi ve karşılaştırmalı tahlili sonucunda aşağıdaki hususlar dikkat çekiyor:

1. Bilindiği üzere, Arap alfabesinde ünlü sesleri ifade etmek için üç harf kullanılmaktadır: ¹ (Elif), و [Vav] ve ی [Ya]. Bu harflerden birincisi genellikle, [A] sesini, ikincisi [U] sesini, üçüncü ise [İ] sesini ifade ediyor. Arap dilinde bu sesler telafuzuna dolayı uzun sayılıyor ve bu nedenle onların ifadesi için alfabede özel harfler vardır. Diğer ünlü sesler ise Arap alfabesinde uygun hârekelerle belirtiliyor. Ortaçağa ait Osmanlıca metinlerde de aynı durum görülmektedir, yani [A], [U], [İ] seslerinin ifadesi için yukarıda belirtilen harflerden, diğer ünlü harflerin ifadesi için ise uygun hareketler kullanılmaktadır. Aynı döneme ait Azerbaycan-Türk el yazmalarında ise [A], [I], [U] sesli harfleri ile birlikte, diğer ünlü harflerin ifadesi için de, bir kural olarak, uygun Arap harflerinin kullanımını görüyoruz. Şöyle ki, Ortaçağda Azerbaycan'da hazırlanmış Türkçe metinlerde ¹ (Elif) harfinden kelime başında [A] sesi ile birlikte, [E], [Ə], [O], [Ö] seslerin ifadesi için de kullanılmaktadır. Sonuncu iki sesin ifadesi için çok zaman Elif harfinin yanında vav harfinin de işlenmesi görülmektedir. Örneğin: اون on, مچک اورو örümcek vb. Bu gibi sözler eski Osmanlıca metinlerde ise sadece ¹ Elif harfi ile yazılmıştır. Ortaçağ Azerbaycan-Türk el yazmalarında söz ortasında ve sonunda dodaqlanan [O], [Ö], [U], [Ü] seslerinin ifadesi için و [vav] harfleri kullanılmaktadır. Örneğin:

چوق *çoq*, توتون *tütün* (*tüstü*), بالو *bellü*, قوبلو *qutlu* ve s.

Eski Osmanlıca metinlerde ise bu tür kelimelerdeki, yuvarlak ünlülere, genellikle, söz ortasında karşılık hareke ile ifade olunması izlenilmektedir. Osmanlı katipleri hatta söz sonundaki [ı], [i] ünlülerini de hareke ile ifade etmişlerdir. Örneğin, اچدی *açtı*, ائدی *etti* vb. (Bkz: Nağisoğlu, 2004: 166). Görkemli edebiyat-dilbilimci Prof. Cihangir Kahramanov'un görüşüne göre, bu imla özelliği "eski harekeli yazı geleneği ile" ilgilidir (Qahramanov, 1970: 21). Bu özellik Ortaçağa ait diğer Türk metinlerinde de kendini göstermektedir (Наджип, 1989: 60). Azerbaycan Türkçesinde olan el yazmalarında ise, tabii ki, bu sözlerin sonunda ی harfi yazılmıştır. Demek ki, eski Osmanlıca metinlerde ünlü seslerin ifadesi için, genellikle, hareketler kullanıldığı halde, aksine Ortaçağ Azerbaycan-Türk el yazmalarında uygun Arap harflerinin kullanımı izlenilmektedir.

2. Arap ve Fars söz birleşmelerinde birinci taraf sessizle bittiğinde ondan sonra izafet terkininin göstericisi olan "E" sesi yazıda ayrı bir harfle belirtilmez. Örneğin: حق عيان *heqq-e eyan*, نورحق *nur-e heqq* vb. El yazmada ise kâtip bu türden

bileşiklerin birinci taraflarından sonra izafet terkinin göstergesi olarak ی “Ya” harfinden kullanmıştır. Örneğin: عیان حقی *hakk-eyan*, نوری حق *nuri-hakk* vb. (NESİMİ, İmadeddin, 34). Bu özelliği aynı birleşmelerin Azerbaycan-Türk dilinde telaffuz şeklinin yazıda ifadesinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Benzer duruma Şirazi'nin “Gülşen-i raz” tercümesinin Vyana nüshasında da rastlaya biliyoruz: نوروزی عزت *Nouruzi-izzet*, گلشنی راز *Gülşeni- i raz* ve s. (Nağisoğlu, 2004: 34).

3. Daha bir yazım özelliği bazı Türk kökenli kelimelerin sonundaki “ı”, “İ” seslerinin ی “Ya” harfi ile değil, hareke ile belirtilmesidir: اولد *oldı*, جان *canı* vb. (Nağisoğlu, 2003: 30; Qahramanov, 1970: 21). Bu duruma Şirazi'nin *Gülşen-i raz* tercümesinin belirtilen nüshasında (FS-361) yanı sıra, Fuzuli'nin *Hadikatü's-Süeda* eserinin el yazmasında (M-249) ve XVI yüzyıl mütercimi Bevezici'nin *Kevamilü't-tabir* tercümesinin Bakü nüshalarında da (D 13) rastlıyoruz. *Gülşen-i raz* tercümesinin el yazmasındaki bir örnekte ise söz sonunda gelen “E” sesi de hareke ile belirtilmiştir: برد yerde (Nağisoğlu, 2004: 38). Kaydetmek gerek ki, Ortaçağ'a ait türk metinleri üzerindeki gözlemlere dayanarak, ister ı, i seslerinin, gerekse E sesinin söz sonunda hareke ile alınmasını Arap yazı geleneğinin etkisinin bir sonucu olarak kabul etmek doğrudur.

4. Ortaçağ Azerbaycan-Türk elyazmaları, genellikle, nastalîk hattı ile yazılmıştır. Bilindiği gibi, bu hattın yaratıcısı ünlü Azerbaycan hattatı Mir Ali Tebrizi olmuştur. Eski Osmanlıca metinleri ise genelde ya Talik, ya da Nash hattı ile aktarılmıştır.

5. Ortaçağ Azerbaycan-Türk elyazmalarında “sağır nun” sesinin ifadesi olarak esasen iki harf: ن [Nun] ve ک [Kaf] digraphı نک kullanılmıştır (Ahundov, 2012: 210). Bilindiği gibi, dilarkası, sonore, titreşimli ses olan “sağır nun” (Ahundov, 2012: 210) Türk kökenli kelimeler için seciyevidir ve sadece söz ortasında ve sonunda işlenir. Örneğin: کونکول *Köñül*, سنونک *Señün* vb. Eski Osmanlıca metinlerde ise “sağır nun” bir harfle “kaf” ile belirtilmiştir: گۆکل *göñül*, سنوک *Señün* vb. İlginçtir ki, bazı klasik Azerbaycan-Türk metinlerinde kaf harfinin üstünde üç nokta konulmuştur. Belirtmek gerekir ki, bazı el yazmalarında türk kökenli kelimelerde de “G” sesini bildiren ک [Kaf] harfinin üzerinde de üç noktanın konulması hallerine rastlıyoruz. Örneğin: گۆز *güz* (sonbahar). Anlaşılan, katipler bu kelimenin ilk sesinin [K] değil, [G] olduğunu bildirmek için üç noktadan istifade etmişler.

Dikkatçeken makam, bazı klasik Azerbaycan-Türk el yazma metinlerinde Kaf harfinin üzerinde üç nokta konulmasıdır. Belirtmek gerekiyor ki, bazı el yazmalarında Türk kökenli kelimelerde de “G” sesini bildiren ک [Kaf] harfinin üzerinde de üç noktanın konulması durumuna rastlıyoruz. Örneğin: گۆز *güz* (sonbahar). Anlaşılan, katipler bu kelimenin ilk sesinin [K] değil, [G] olduğunu belirtmek için üç noktadan istifade etmişler. Şirazi'nin *Gülşen-i raz* tercümesinin St.Petersburg nüshasında da kâtip (Musliheddin ibn Eyyub) “sağır nun” sesini eklemek için, genellikle, normal ک kaf harfini kullansa bile, bu sesi bazı kelimelerde üzerinde üç nokta konmuş “Kaf” (ک) şeklinde ifade etmiştir. Örneğin:

ک او *oñ*, طاکى *Taḡi*, صوکی *Soḡi* vb. Bu el yazmada kâtip bazı durumlarda “G” sesini eklemek için de “Kaf” harfinin üzerinde üç nokta koymuştur: گۆکل *gögden*, گۆکل *göñul* vb.

Nesimi divanında ise “sağır nun” sadece ک “Kaf” harfi ile belirtilmiştir. Örneğin: یزک *yüzüñ*, کولومی *köñlümi*, کپرک *kiprügüñ*, صچک *saçuñ* (103a), بکا *baña* (179b), انوک *anuñ* (180a) ve s. Şunu da belirtelim ki, örneklerden de döürdüğü gibi, “sağır nun yalnız iki makamda: ya kelimenin ortasında, ya da sonunda geliyor (ELIZADE, Samet). *Şühadename'nin* Şiraz'da hazırlanmış mevcut autograf el-yazmasında ise bazı kelimelerde “g” sesini ve “sağır nun”u eklemek için ک kaf harfinin üzerinde değil, altında üç nokta konulmuştur: گۆز *güz*, گرد *gerd*, انچار *añar* vb .

Açıklık için belirtelim ki, yukarıdaki sözü “göz”, “gez” / “kez” (*kez*) ve “kor” olarak da okumak mümkündür. Bu yüzden kâtip bu sözcüğün “köz” olarak da okunabilecek olmasından kaygılanarak ilk harfin üzerine üç nokta da koymuştur. XVI yüzyıl Azerbaycan tercüme yazıtı *Şühadaname'de* bazı fars kökenli kelimelerde de [K] sesi ile [G] sesini ayırt etmek için birkaç sözcükte kâtip son sesi eklemek için kaf harfinin üzerine üç nokta koymuştur (Nağisoğlu, 2003: 67).

6. Çağdaş Azerbaycan edebi dilinde sonu خ “Xe” harfi ile biten tek heceli kelimeler gibi sonu ق “Kaf” harfi ile biten ve [X] [G] olarak telaffuz edilen iki veya daha çok heceli kelimelerin birçoğu ortaçağa ait Azerbaycan-Türk el yazmalarında (örneğin: *Esrarname mealinde*, *Şühadaname'de*, *Şeyh Sefi tezkiresi'nde*) daha çok خ [Xe] harfi ile yazılmıştır: چوخ *çok*, اوخ *ok*, توپراخ *toprax* vb. Söylemek lazım ki, bu sözcüklerin sonunda ق [Kaf] harfinin kullanılması hallerine da rastlaya biliyoruz. Eski Osmanlıca el yazmalarında ise bu kabil sözcüklerde yalnız ق [Kaf] harfi kullanılmıştır ve bu sözcükler çağdaş Türk dilinde [K] sesini ifade eden [Ka] harfi ile yazılır: *çok*, *ok*, *toprak* vb. Kanaatimizce, bu tür sözcüklerin çağdaş Türkçe'de [Ke] harfi ile yazılmasında, ayrıca [K] gibi telaffuzunda onların Ortaçağda eski Osmanlıca metinlerde ق [Kaf] harfi ile yazılmasının da belirli etkisi ve rolü olmuştur.

Genellikle belirtmek isteriz ki, Ortaçağ Türkçe metinlerde Türk kökenli kelimelerde, özellikle de, söz sonunda خ “Xe” harfinin baskın olması sadece Azerbaycan coğrafyasında düzenlenmiş, aktarılmış yazma nüshalara özgü imla kaidelerinden biridir. Örneğin, Nesimi Divanı'nın bir nüshasında dikkat çekici noktalardan biri de kâtipin bazı Arap kökenli kelimeleri Azerbaycan-Türk telaffuzuna uyarlanmış şekilde yazmasıdır. Örneğin, kâtip بن *bin* (oğul) sözünü بین *bin* gibi, ساکن *Saken* sözünü ساکین *sakin* şeklinde yazmıştır (Qahramanov, 1970: 38).

7. Bilindiği üzere, ortaçağ Türkçe metinlerin çoğunda, aynı zamanda Farsça metinlerin birçoğunda katipler “C” ve “Ç” seslerini ifade etmek için, genellikle, ج cim harfini kullanmışlardır. Nesimi Divanı'nın bir nüshasında kâtip aynı sözcükleri چ çe harfi ile yazmıştır. Örneğin: یولچی *yolçı*, چوخ *çok*, ایچه کور *içe gör* vb. İlginçtir ki, kâtip bünyesinde c sesi olan bazı fars kökenli sözleri de چ “Çe” harfi ile yazmıştır. Örneğin, جهان *cehan* yerine جهان *çehan*, جوش *cuş* yerine جوش *çuş*

vb. (Qahramanov, 1970: 35). Belirtmek gerekiyor ki, *Şühadename* yazmasında ise kâtip bazen aynı kelimeleri hem ج “Cim”, hem de چ “Çe” harfi ile yazmıştır: چيکن / جيکن / *çığın* / *çığın*, دمورچی / دمورجی / *demürçi* / *demürçi* vb. (Nağisoğlu, 2003: 81). Bu durumu aynı kelimelerin Azerbaycan Türkçesinin çeşitli şivelerinde farklı telaffuzunun yazıda ifadesi gibi kabul etmek doğru olur.

8. Ortaçağ'da yazıya alınan Azerbaycan-Türk el yazmalarına has olan imlâ özelliklerinden biri de onların, hemen hemen çoğunda kabarık şekilde kendini gösteren imlâ sabitsizliyi, yani Türk kökenli aynı kelimelerin iki veya daha fazla farklı grafik varyantta yazılmasıdır. Örneğin, XVI yüzyıl Azerbaycan-Türk tercüme abidesi *Şühadename*'de çağdaş edebi dilimizdeki *çok*, *toprak* gibi kelimelerin dört farklı grafik variantına rastlıyoruz (Nağisoğlu, 2003: 78). Böyle imlâ sabitsizliyi eski Osmanlıca metinler için de karakteristik özelliklerden biridir diye söyleye biliriz. Örneğin: Nesimi Divanı'nın bir nüshasında diğer nüshadan farklı olarak kalın ünlü sesli türk kökenli kelimeler akseren ص *sad* harfi ile değil, س *sin* harfi ile yazılmıştır: ساچ *saç*, سورمق *sormaq*, سيغمزم *sığmazam* və s. Yukarda bahsettiğimiz gibi *Şühadename*'nin autograf el yazmasında da içeriğinde kalın ünlü sesli türk kökenli sözcükler, bir kaideye esaslanarak س *sin* harfi ile yazılmıştır: سو *su*, سايرو *sayru*, سورد *sordum* ve s. Bununla yanı sıra, katibin bazı aynı sözcükleri iki varyantta yazması da dikkat çekiyor. Mesela: سوله/سوله *sola*, قدم باسدی/قدم باصدی *kadem basdı* ve s. (Nağisoğlu, 2003: 81). Nişati hatta türk kökenli *hangı* kelimesinin ilk sesini d iki muhtelif arap harfi ile göstermiştir: هانقی/هانقی (Nağisoğlu, 2003: 83). Malumdur ki, burada esas konu Ortaçağ türk metinlerine özgü imla sabitsizliğidir. Şunu da ekleyelim ki, Ortaçağ Azerbaycan-Türk ve eski Osmanlıca metinleri için belirttiğimiz karakteristik yazım özellikleri aynı bir eserin Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde ve Osmanlı Türkiyesi'nde aktarılmış çeşitli el yazmalarında izlemekteyiz. Örneğin, ünlü Azerbaycan şairi İmadeddin Nesimi Divan'ının XVI yüzyılda Azerbaycan topraklarında ve Osmanlı Türkiyesi'nde aktarılmış iki farklı Bakü nüshası yukarıdaki karakteristik imlâ özelliklerine göre birbirinden ciddi şekilde farklıdır.

Ortaçağ Azerbaycan-Türk el yazmalarının imlâ özellikleri ile ilgili yaptığımız incelemelere son olarak şunu da eklemek gerekir ki, bu tür bilimsel araştırmalar genel olarak Ortaçağ Azerbaycan-Türk el yazmalarına özgü olan bir çok yazım nitelikleri hakkında muayyen görüşlerin elde edinmesi, dönemin imlâ meselelerinin genel manzarasının öğrenilmesi, bu yönde bazı genellemeler yapılması ve en önemlisi, araştırmalar temelinde orta yüz yıllara ait ayrı ayrı yazma nüshalarının aktarılma coğrafyasının ve tarihinin tahmini bile olsa, belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

1. Adilov, Memmed (2002). Azerbaycan paleoqrafiyası ve tarixi orfoqrafiya meseleleri. Nurlan, Bakı.
2. Ahundov, Ağamusa (2012). Seçilmiş eserleri 2 cildde. 1-ci cild. Elm ve tahsil, Bakı.
3. Elizade, Samet “Azerice elyazmalarda işlenmiş نك herfbirleşmesi (diqraf) hakkında”. *ADU-nun Elmi eserleri / Dil ve Edebiyyat*, s.26-29.
4. Qahramanov, Cahangir (1970). Nesimi “Divan”ının leksikası. Elm, Bakı.
5. Levend, Agah Sırrı (1988). Türk Edebiyatı Tarihi. 1 cilt. Giriş. Ankara,
6. Nağısoylu, Möhsün (2000). Orta eslerde Azerbaycanda tercüme seneti. “Elm”, Bakı.
7. Nağısoylu, Möhsün (2003). XVI esr Azerbaycan tercüme abidesi “Şühadename”. Nurlan, Bakı.
8. Nağısoylu, Möhsün (2004). Şirazi'nin “Gülşeni-raz” tercümesi. “Nurlan”, Bakı.
9. Nesimi, İmadeddin (1973). Eserleri. I cild. (Elmi-tenkitli metin ve Mukaddime: Cahangir Qahramanov). Elm, Bakı.
10. Наджип, Эмир (1989). Исследования по истории тюркских языков XIV века. Наука, Москва.
11. D-13. کوامل التعبير مترجم بوازچی، باکو، الیازمالار انستیتوتو،
12. M-188. دیوان سید عمادالدین نسیمی، باکو، الیازمالار انستیتوتو
13. M-227. دیوان سید عمادالدین نسیمی، باکو، الیازمالار انستیتوتو
14. M-249. حدیقه السعدا محمد فضولی، باکو، الیازمالار انستیتوتو
15. M-259. شهدانامه، مترجم محمد حسین کاتب نشاطی، باکو، الیازمالار انستیتوتو
16. FS-361. گلشن راز شیرازی، باکو، الیازمالار انستیتوتو،
17. FS-645. شیخ صفی تذکرهسی، مترجم محمد حسین کاتب نشاطی، باکو، الیازمالار انستیتوتو،

Мохсун Нагисойлу (Азербайджан)

НЕКОТОРЫЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СРЕДНЕВЕКОВЫХ АЗЕРБАЙДЖАНО-ТЮРКСКИХ РУКОПИСЕЙ

Резюме

Средневековые азербайджано-тюркские рукописи, как и османские рукописи данного периода, были написаны на тюрки. С точки зрения языка эти рукописи также особо не различаются. Несмотря на многие сходства, средневековые азербайджано-тюркские рукописи выделяются некоторыми орфографическими особенностями. Среди этих особенностей заслуживают внимания следующие:

1. В средневековых азербайджано-тюркских рукописях длинные гласные (a, i, u), как и короткие гласные (e, o, ö, ü), в основном обозначались буквами арабского алфавита. В средневековых османских же рукописях короткие гласные предпочиталось обозначать согласно правилам арабской письменности соответствующими знаками (хареке).

2. Средневековые азербайджано-тюркские рукописи в основном были переписаны почерком насталик, а в древнеосманских текстах использовались почерки насх и талик.

3. В средневековых азербайджано-тюркских рукописях велярный нун (*η*) (назальный *n* или кафи *nun*) обозначался двумя буквами – *каф* и *нун*, а в древнеосманских же текстах – только буквой *каф*. В некоторых азербайджано-тюркских рукописях над данной буквой ставились три точки.

4. Односложные или двусложные слова с конечной буквой *x* в современном азербайджанском языке и с конечной буквой *k* в турецком языке в средневековых азербайджано-тюркских рукописях в основном писались с буквой *х* *хе*, а в османских рукописях – с буквой *ق* *гаф*. Например: - چوخ - *çox//çoh*; توپراخ - *toprax//toprah*; اوخ - *ox//oh*. Указанные односложные слова и в современном азербайджанском языке пишутся в виде *çox*, *ox*, а двусложные – с буквой *q*.

5. Одной из характерных орфографических особенностей средневековых азербайджано-тюркских рукописей является то, что некоторые слова имеют два или более графических вариантов. Эта особенность присуща и древнеосманским текстам.

Следует отметить, что перечисленные выше особенности обнаруживаются в экземплярах одного и того же произведения, переписанного в Азербайджане или же в Османской Турции. Например, рукописи «Диван»а Насими, переписанные в названных регионах, имеют характерные отличительные орфографические особенности.

Ключевые слова: *средневековье, тюрки, Азербайджан, переписывание, гласные, орфография, рукопись.*

Mohsun Naghisoylu (Azerbaijan)

Some spelling features of Medieval Azerbaijani-Turkish manuscripts

Abstract

The Medieval Azerbaijani-Turkish manuscripts have been written in the Turkish language as the Ottoman manuscripts of this period. According to language, there is no exact difference among these manuscripts, either. Though there are more similarities, the Medieval Azerbaijani-Turkish manuscripts are chosen for some spelling features. Among these peculiarities, the features that we chosen attract our attention:

1. Both the long vowels (a, i, u) and the short vowels (e, o, ö, ü) have been signed with the appropriate letters of the Arabic language generally in the Medieval Azerbaijani-Turkish manuscripts. But in the Medieval Ottoman manuscripts, the marking of the short vowels with the diacritics has been preferred by coinciding to the Arabic script rules.

2. The Medieval Azerbaijani-Turkish manuscripts have been copied with the calligraphy as qalam an-naskh. The taliq script and naskh script have been used in the ancient Ottoman texts, too.

3. In the Medieval Azerbaijani-Turkish manuscripts, the mark of *sağır nun* (ŋ) (nasal n or kafi nun) has been expressed with two letters as *kaf* and *nun*. But in the ancient Ottoman texts, *sağır nun* has been appointed by only the letter *kaf*. It is possible to have putting three dots above the considered letter in some Azerbaijani-Turkish manuscripts.

4. One or two syllabic words which their ending used with the letter *k* in the Turkish language and the letter *x* in the Modern Azerbaijani language had been written with the letter *خ* *xe* more in the Medieval Azerbaijani-Turkish manuscripts, and with the letter *ق* *ğaf* in the Ottoman manuscripts. For example: - *çox*//*çoh*; توپراخ - *toprax*//*toprah*; اوخ - *ox*//*oh*. The monosyllabics of these words are written as the form of *çox*, *ox* in the Modern Azerbaijani Turkish language. Disyllabic words are written with the letter *q* in the Modern Azerbaijani Turkish language.

5. One of the characteristic spelling features of the Medieval Azerbaijani-Turkish manuscripts is the writing of some words in two or more variants. This feature takes place among the conspicuous features in the ancient Ottoman texts.

It must be noted that, mentioned features are seen in the copies of the same works in Azerbaijan and Ottoman Empire. For example, the copies of the manuscripts in the considered regions of *Nesimi Divan* have different qualities according to the spelling features.

Key words: *Medieval, turkish, Azerbaijan, copying, famous, spelling, manuscript.*
